

О.В. Олійник, д-р екон. наук, професор

С.В. Брік, здобувач

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ЕФЕКТИВНІСТЬ КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Постановка проблеми. Особливостями сільськогосподарського виробництва є тривалий термін відтворювального циклу і суттєві сезонні коливання в обсягах грошових надходжень. Це обумовлює потребу в залученні значних обсягів кредитних ресурсів для його фінансування [1, с. 91]. Тому доступність банківського кредитування для аграрного сектора значною мірою гарантуватиме безперервність виробництва сільськогосподарської продукції, зростання його обсягів, підвищення прибутковості, створення умов для послідовної інтенсифікації і, на цій основі, забезпечення сталого економічного зростання та гарантування продовольчої безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень. Вітчизняна економічна наука приділяє достатньо багато уваги теоретичним і практичним аспектам фінансово-кредитного механізму агропромислових підприємств. Серед останніх досліджень, присвячених цій тематиці, слід відзначити праці: В. Амбросова, В. Борисової, О. Гудзь, М. Дем'яненка, А. Гальчинського, І. Кириленка, П. Лайка, Ю. Лузана, М. Маліка, О. Непочатенко, П. Саблука, А. Чупіса та ін. [2-12]. У них розглядаються питання організації банківського кредитування аграрного сектора, його нетрадиційні форми, роль держави в кредитному забезпеченні галузі, проблеми іпотечного кредитування, доступність кредитів сільгоспвиробникам. Проте малодослідженими залишаються питання методології кредитного забезпечення операційної діяльності. Тому доцільно зосередити увагу на дослідженні його впливу на показники прибутковості виробництва, капіталізацію агроформувань і розробку пропозицій стосовного практичного використання.

Головною метою статті є висвітлення результатів дослідження доцільності використання короткострокового кредитування для фінансування поточних витрат у цукробуряковій галузі; визначення максимальних строків і обсягів кредитування; оцінка його впливу на

прибутковість і динаміку власного капіталу сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективне аграрне виробництво не можливо без належного рівня фінансового забезпечення. Нажаль, існуючий економічний механізм не відповідає цим вимогам, оскільки в наслідок диспаритету цін відбувається вимивання оборотних коштів, у результаті чого утворюється дефіцит фінансових ресурсів. У такій ситуації найбільш прийнятною формою фінансування для сільськогосподарських підприємств стає банківське кредитування, обсяги якого протягом 2000-2009 рр. з росли майже в 7 разів, у тому числі короткострокового – в 4,2 раза, довгострокового – в 33,2 раза (табл. 1).

1. Кредитування та рентабельність діяльності сільськогосподарських підприємств України за роками

Показник	2000р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2009у%до 2000р.
Залучення кредитів – усього, млн. грн	2 090	1 0400	12 700	11 600	20 500	14 350	в 6,9 р.б.
у т.ч. короткострокових	1 900	6 670	8 000	6 200	11 480	8 036	в 4,2 р.б.
довгострокових	190	3 730	4 700	5 400	9 020	6 313	в 33,2 р.б.
Надано здешевлених креди- тів сільськогосподарським підприємствам, млн. грн	455	6 627	6 655	7 780	8 900	6 230	в 13,7 р.б.
Середні річні процентні ставки, %	54	17,05	17,02	17,01	18,0	23,8	-30,2
у національній валюті	56	17,03	17,1	16,0	15,3	23,9	-32
в іноземній валюті	24	14,5	12	11,2	10,0	24,0	-10
Рентабельність операційної діяльності, %	-1,6	12,7	10	19	12,9	14,7	16,3
Плече фінансового важеля, %	-55,6	-4,35	-7,02	1,99	-5,1	--9,1	

Але така ситуація є суперечливою, оскільки в наслідок від'ємного плеча фінансового важеля і, відповідно, ефекту фінансового ліверіджу рентабельність власного капіталу сільськогосподарських підприємств повинна знижуватися, а динаміка останнього від'ємною. Як відомо, аналітичним виразом ефекту фінансового важеля є формула [13, С. 230]:

$$E\PhiЛ = (1 - П_{cm})(p_a - i) \frac{ПК}{ВК} \quad (1)$$

де $E\PhiЛ$ – ефект фінансового ліверіджу, %; $П_{cm}$ – ставка податку на прибуток підприємств, виражена десятковим дробом; p_a – рентабельність активів, %; i – середня ставка позичкового процента, %; $ПК$ – позичений капітал; $ВК$ – власний капітал.

Згідно статистичної звітності в 2009 р. рентабельності активів сільськогосподарських підприємств становила 4,3 %, а середній позиковий відсоток на короткострокові кредити, залучені ними – 23,9 % [14]. Отже, залучення однієї тисячі грн кредиту на такий самий обсяг власного капіталу призведе до зниження його рентабельності на 19,6 % $((4,3 - 23,9) \times (1/1))$, що еквівалентне перетіканню 196 грн власного капіталу аграрних підприємств до банківської сфери. У розрахунку ми не враховували дію ефекту "податкового щита" оскільки переважна більшість сільськогосподарських підприємств України працює на умовах спрощеної системи оподаткування ФСП, ставка оподаткування податком на прибуток для них дорівнює нулю, а значення податкового коректора – одиниці. Отже, необхідність фінансового забезпечення поточних витрат сільськогосподарських підприємств, за умов браку власних джерел фінансування, вимагає залучення зовнішніх, користування якими ще більше виснажуються власні фінансові ресурси господарств.

Динамічність економічних показників аграрного виробництва за умов його інтенсифікації, дозволяють очікувати більш швидкого нарощування маси прибутку по відношенню до збільшення витрат на сплату відсотків, а отже і до вирівнювання значень рентабельності активів і позичкового проценту. З метою перевірки цієї гіпотези на підставі статистичної звітності сільськогосподарських підприємств Харківської області за 2009 р. було визначено рівняння регресійної залежності між питомими витратами на 1 га цукрових буряків (X) та їх урожайністю (Y):

$$Y = -3,3X^2 + 67,5X - 43,7 \quad (2)$$

Значення коефіцієнту детермінації R^2 для цієї функції становить 0,5803, що свідчить про тісний зв'язок між результуючою і факторною ознаками. На підставі функції було визначено урожайність, валовий дохід (виручку), масу прибутку на 1 га посівів і рівень рентабельності в залежності від інтенсивності виробництва (рис. 1).

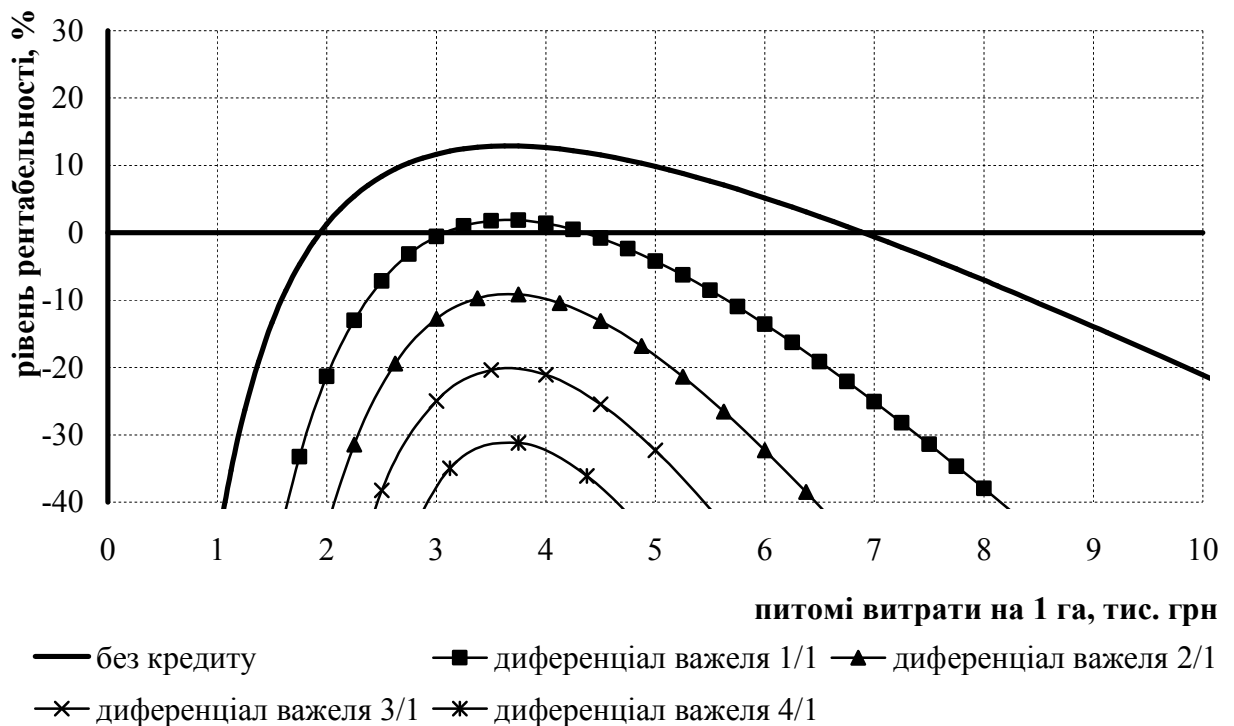

Рис. 1. Залежність рівня рентабельності цукрових буряків від рівня інтенсивності виробництва у сільськогосподарських підприємствах Харківської області в 2009 р. при різних співвідношення власних і залучених джерел фінансування.

З метою перевірки зробленого вище припущення було визначена рентабельність вирощування цукрових буряків, за умов фінансування поточних витрат у співвідношенні між залученими і власними коштами: 1/1, 2/1, 3/1, 4/1, терміні кредитування – 1 рік і річною процентною ставкою 23,9 %. Результати дослідження довели негативний вплив зовнішнього фінансування, оскільки значення рентабельності при будь-якому рівні інтенсивності, знижувалося пропорційно зростанню питомої ваги позикових коштів.

Підвищення ефективності зовнішнього фінансування аграрного виробництва, зокрема цукробурякової галузі, обумовлює пошук методів мінімізації витрат за користування кредитом за рахунок підвищення швидкості обертання власних і залучених коштів. Особливістю аграрного виробництва є залежність від природних факторів, що робить неможливим повторення виробничого циклу на протязі року для більшості галузей рослинництва, а тому мінімальний термін обертання власних коштів буде не менший одного року. З іншого боку сільському господарству притаманна сезонність – наявність періодів, коли технологічний процес продовжується без здійснення витрат, а тому відсутня потреба у джерелах їх фінансування. Ці обставини дозволяють скоротити термін використання

кредиту, швидше повернути кредит i , як наслідок, зменшити суму відсотків. Це дозволяє внести зміни до формули розрахунку ефекту фінансового лівериджу (1), включивши до неї показник тривалості обертання кредиту:

$$E\PhiЛ = (1 - \Pi_{cm})(p_a - \frac{d}{T}i) \frac{ПК}{BK}, \quad (3)$$

де d – строк користування кредитом, міс. або днів; T – тривалість відсоткового року, міс. або днів.

Скориставшись формулою (3) ми дослідили залежність рентабельності вирощування цукрових буряків від рівня інтенсивності виробництва, за умов що фінансовий ліверидж (диференціал) дорівнює 1, а строк кредитування становить 12, 9, 6, 3 та 1 міс. відповідно (рис. 2).

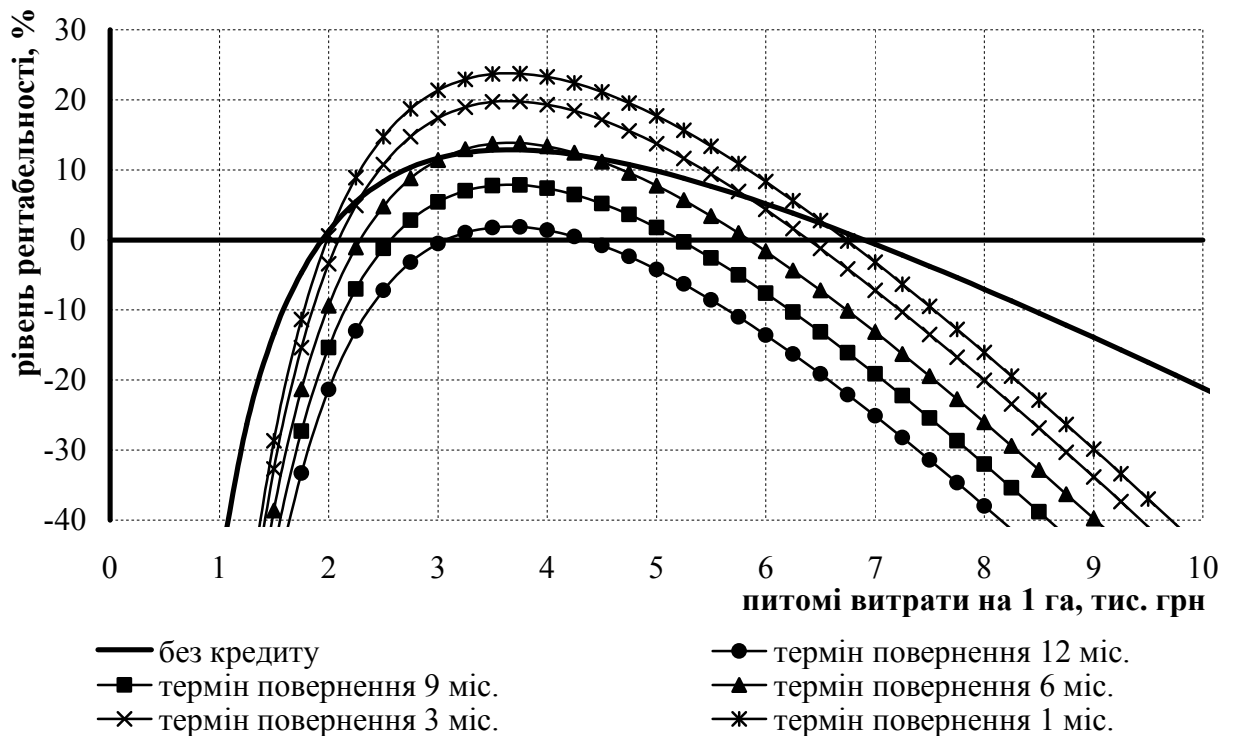

Рис. 2. Залежність рівня рентабельності цукрових буряків від рівня інтенсивності виробництва у сільськогосподарських підприємствах Харківської області в 2009 р. при різних строках залучення кредиту і постійному диференціалі фінансового важеля

Взаємне розташування кривих рентабельності вирощування цукрових буряків на рис. 2 свідчить, що в наслідок скорочення тривалості користування кредитом зменшується сума відсотків, а тому у певному діапазоні інтенсивності виробництва значенням плеча фінансового важеля стає позитивним і рентабельність власного капіталу стає вищою

рентабельності сукупних активів. Якщо при піврічному терміні кредитування значення ефекту фінансового важеля є позитивним у діапазоні питомих витрат від 3 до 4,5 тис. грн/га, то при залученні кредиту на 1 міс. межі діапазону розширяться, і становитимуть від 2 до 6,5 тис. грн/га. Наступним нашим кроком стало визначення залежності рентабельності вирощування цукрових буряків від рівня інтенсивності виробництва за умов одночасної зміни терміну кредитування (строків повернення) і співвідношення між власними і позиковими коштами за рахунок зростання обсягу позикових коштів при незмінному розмірі власних (рис. 3).

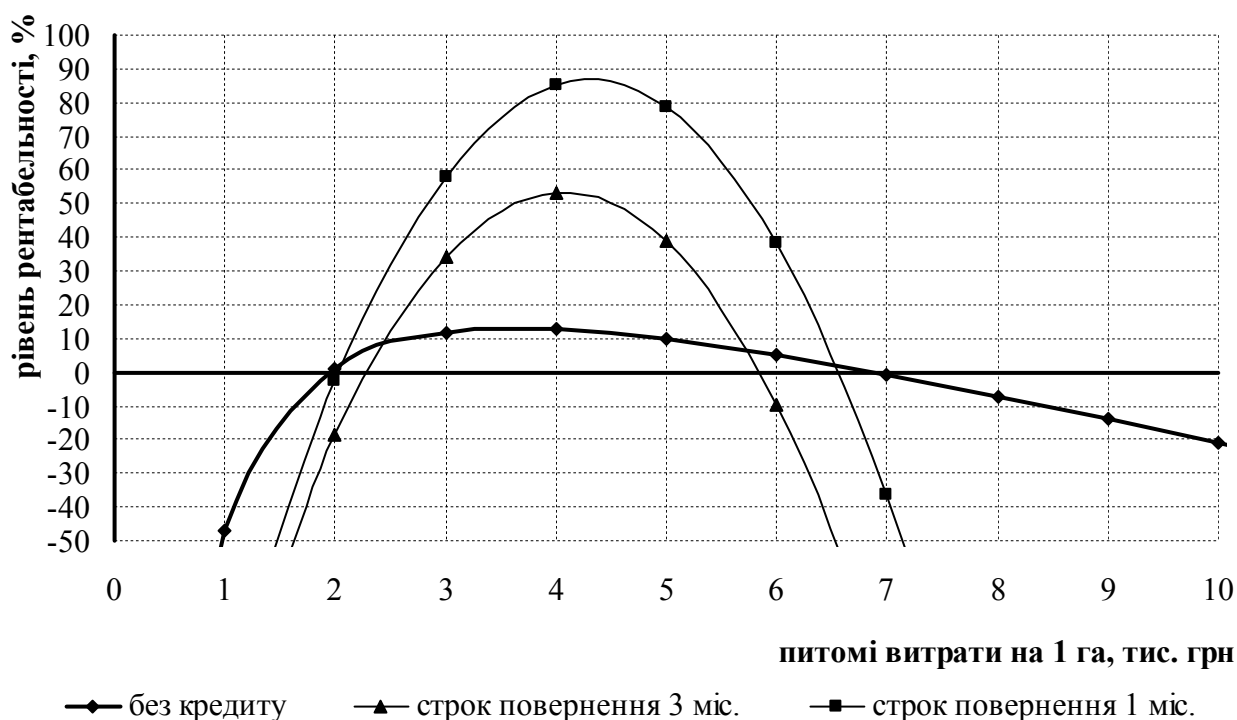

Рис. 3. Залежність рівня рентабельності цукрових буряків від рівня інтенсивності виробництва у сільськогосподарських підприємствах Харківської області в 2009 р. при різних строках залучення кредиту і змінному диференціалі фінансового важеля

Припустимо власні фінансові можливості господарства дозволяють забезпечити поточні витрати з розрахунку 500 грн/га. Оскільки такий рівень інтенсивності є недостатнім господарство збитковість витрат становитиме – 47 %. Залучивши, під час весняно-польових робіт, на 1 місяць кредит у розрахунку 4 тис. грн/га, господарство досягає оптимального рівня інтенсивності виробництва – 4,5 тис. грн/га, а рентабельність витрат, профінансованих за рахунок власних коштів, становитиме 85 %. Результати дослідження свідчать, що активна політики

залучення зовнішнього фінансування призводить до суттєвого зростання рентабельності власного капіталу підприємства. Але при цьому слід враховувати кредитні ризики банківської установи, пов'язані зі значним зниженням коефіцієнту автономії позичальника, що буде враховано нею під час надання кредиту шляхом додавання до позикового процента премії за ризик, що призведе до підвищення останнього для позичальника і зниження ефективності кредитування.

Наші розрахунки засвідчили, що необхідною умовою підвищення ефективності використання власних фінансових ресурсів за рахунок залучення кредиту є вірне рішення відносно терміну дії кредитної угоди. Відомо, що головною метою фінансової операції є отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансового активу у часі, а тому залучення кредиту повинно створити умови для збереження та зростання вартості власного капіталу. Досягти цього можна у разі, якщо значення ефекту фінансового ліверіджу не опускається нижче нуля. У формалізованому вигляді це твердження матиме вигляд:

$$(1 - \Pi_{cm})(p_a - \frac{d}{T}i) \frac{ПК}{ВК} \geq 0 \quad (4)$$

Зробимо перетворення, що дозволять розв'язати цю нерівність відносно змінної d – максимального можливого терміну кредитування:

1. Оскільки ми прийняли умову, що переважна більшість агроформувань є платниками ФСП, то вважаємо, що податковий коректор дорівнюватиме одиниці.

2. Для визначення максимально можливого строку кредитування перетворимо нерівність на рівняння.

$$(p_a - \frac{d}{T}i) \frac{ПК}{ВК} = 0 \quad (5)$$

3. Оскільки досліджуються лише підприємства з ненульовим, позитивним значенням власного капіталу ($ВК > 0$), а наявність у підприємства певної частини позикового капіталу ($ПК > 0$) є обов'язковою умовою, то диференціал фінансового важеля, за будь-яких умов, навіть необмежено наближуючись до нуля, не буде йому дорівнювати. За таких обмежень рівняння приймає наступного вигляду:

$$(p_a - \frac{d}{T}i) = 0 \quad (6)$$

Отже, максимальна тривалість "беззбиткового" кредитування буде визначатися співвідношенням рентабельності сукупних активів (рівня рентабельності) і річної процентної ставки:

$$d = \frac{P}{i} \times T \quad (7)$$

Скористувавшись формулою (7) ми визначили значення максимальної тривалості залучення кредиту та межі інтенсивності виробництва, які дозволяють господарству, залучаючи кредит, уникати збитковості і зменшення величини власного капіталу (рис. 4).

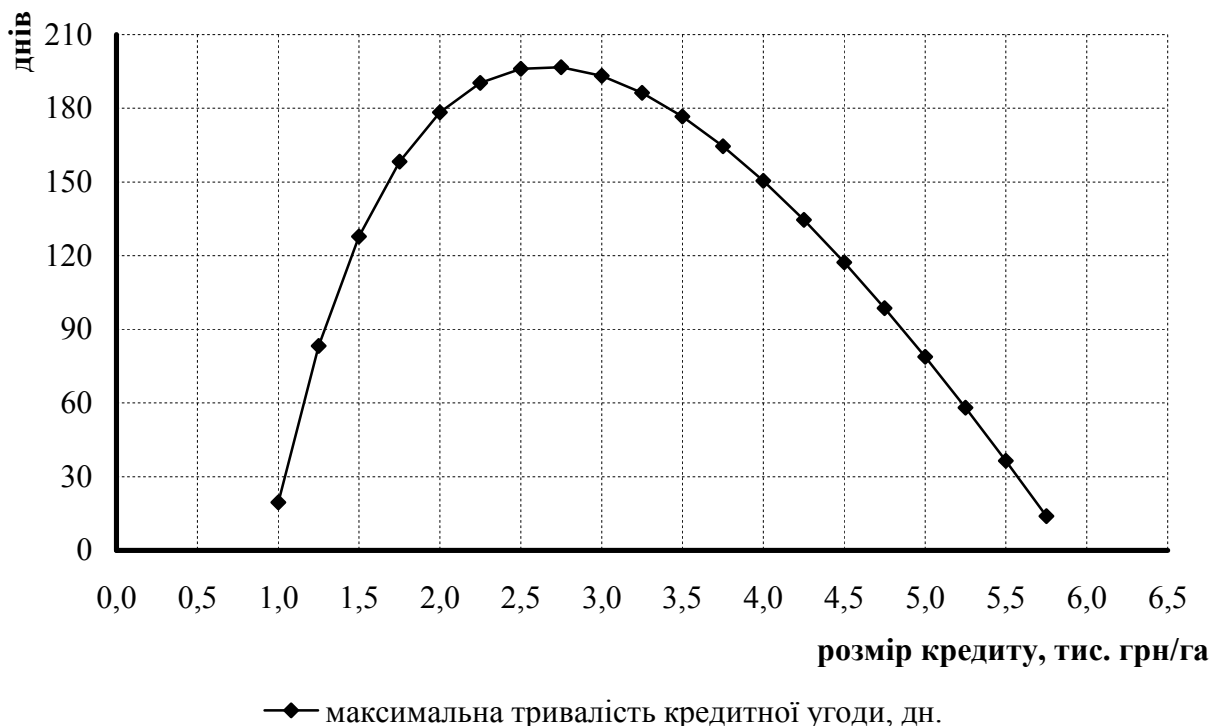

Рис. 4. Залежність максимального строку кредитування від розміру кредиту при існуючому рівні інтенсивності і рентабельності вирощування цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах Харківської області в 2009 р.

Якщо на строк до 3 міс. можна залучити "беззбитковий" кредит у межах питомих витрат від 1,2 до 4,8 тис. грн. в розрахунку на 1 га, то залучення кредиту на півроку звужує межі "беззбиткового" кредитування до позначки від 2,0 до 3,5 тис. грн/га. На максимальний строк "беззбиткового" кредитування – 6,5 місяців, що приблизно дорівнює тривалості технологічного циклу вирощування буряків, можна залучити кредит від 2,5 до 2,8 тис. грн/га. Такий кредит забезпечує виконання лише мінімальної кількості технологічних операцій і не може бути використаний для фінансування інвестиційних потреб господарств. Наші розрахунки

підтверджуються наявною статистикою стосовно кредитування галузі. Зокрема 77 % господарств, що залучали кредити, використовували їх на придбання паливно-мастильних матеріалів, 48 % – засобів захисту рослин, 36 % – придбання посівного матеріалу та інші цілі, пов'язані з поточною діяльністю. Водночас лише 13 % підприємств спрямовували отримані кредити на технологічне оновлення виробництва та 6 % на його розширення. За строками кредитування 42 % кредитів залучалися на 1-3 міс., 5 % – на 3-6 міс., 1% – на 6-9 міс., 52 % – на строк понад 9 міс [15, с. 86].

Традиційно у системі оцінки ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства ключову роль відіграють показники рентабельності (витрат, активів), оскільки вони є зручними для порівняння прибутковості окремих суб'єктів господарювання і узагальнюючими відносно показників, що включаються в їх розрахунок. Але власник підприємства, оцінюючи ефективність відтворення власного капіталу, братиме до уваги як відносний показник прибутковості власного капіталу, так і його абсолютну динаміку, яка залежить від маси отриманого прибутку. Виходячи з цього було досліджено залежність прибутковості від інтенсивності виробництва у цукровій галузі, при різних співвідношеннях власних і залучених коштів зі строком кредитування 1 місяць (рис. 5). Аналізуючи рис. 5 припустимо, що фінансові можливості господарства обмежуються позначкою 1 000 грн/га і воно витратило на весняно-польові роботи в середньому 800 грн/га. Отже залишки оборотних коштів господарства, дозволять витратити на догляд за посівами і збирання врожаю 200 грн/га, що є недостатнім для забезпечення вимог технології вирощування. Господарство неспроможне закінчити збирання врожаю у встановлені строки, що призведе до зниження врожайності і якості коренеплодів, а тому валовий дохід не покриє понесених витрат і, в підсумку, воно зазнає збитків 480 грн/га. Залучивши під час збирання врожаю кредит з розрахунку 1 000 грн/га, строком на 1 міс. господарство зможе профінансувати комплекс робіт без подовження його тривалості та зниження урожайності і якості продукції і, реалізувавши її та розрахувавшись за кредит, не матиме збитків і зменшення величини власного капіталу.

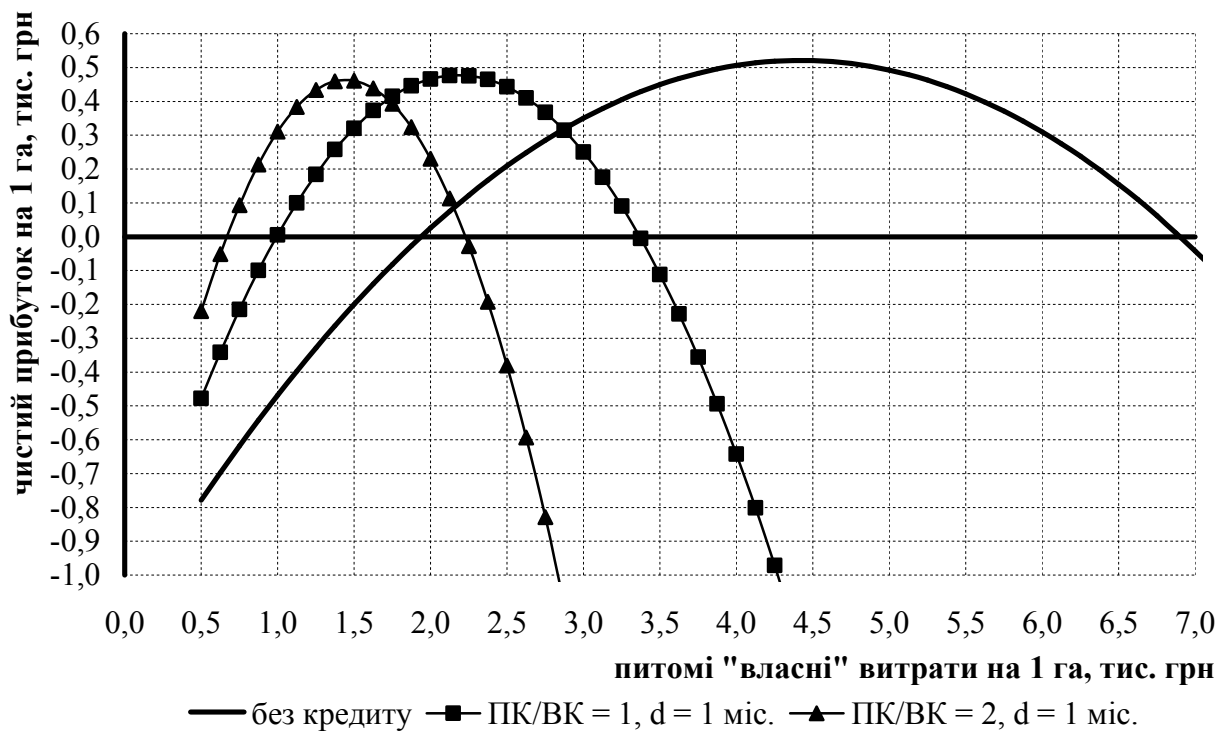

Рис. 5. Залежність маси прибутку від рівня інтенсивності вирощування цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах Харківської області в 2009 р. при залученні кредиту на 1 міс. і різних диференціалах фінансового важеля

Крива кредитування у співвідношенні 2/1 ілюструє фінансову стратегію залучення двох кредитів тривалістю 1 міс: перший – під час весняно-польових робіт, другий, як описано вище, під час збирання врожаю. Залучивши кредит з розрахунку 1 000 грн/га під час весняно-польових робіт, господарство зможемо придбати насіння вищого ступеня репродукції, якісніші добрива і засоби захисту рослин тощо, що закладе підґрунтя для більш високої врожайності культури, що у підсумку дозволить збільшити масу прибутку до 300 грн/га. Отже можливість отримання додаткового прибутку на одиницю власного капіталу в наслідок ефективної стратегії залучення короткострокового кредитування, свідчать про доцільність і ефективність його використання у аграрній сфері.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

1. Особливості сільськогосподарського виробництва, його сезонність, створюють умови для скорочення тривалості періоду залучення кредиту, що дозволяє, зменшивши фінансові витрати на обслуговування кредиту, досягти позитивної різниці між рентабельністю активів (рівнем рентабельності) і позичковим процентом, а відповідно позитивного значення ефекту фінансового ліверіджу та зростання рентабельності власного капіталу.

2. Фінансова стратегія оптимізації строків залучення короткострокового кредиту, що дозволяє забезпечити його позитивний вплив на рентабельність власного капіталу, базується на визначенні максимального терміну "беззбиткового" кредиту, що дорівнює добутку тривалості відсоткового року на співвідношення рівня рентабельності (рентабельності активів) та річної процентної ставки.

3. Можливість отримання додаткової маси прибутку на одиницю власного капіталу, як наслідок ефективної стратегії залучення короткострокового кредитування, свідчать про доцільність і ефективність його використання у аграрній сфері.

4. Подальші дослідження слід спрямовувати у напрямку визначення умов ефективного короткострокового кредитування у поєднанні з методами маржинального аналізу, порівняння ефективності кредитування для галузей, з різним рівнем прибутковості та розробки пропозицій стосовно удосконалення цінового механізму цукробурякової галузі.

Бібліографічний список: ¹. Непочатенко, О. Кредитне забезпечення поточної діяльності сільськогосподарських підприємств [Текст] / О. Непочатенко, Н. Бондаренко // Економіка АПК. –2011. – № 5. – С. 91-97. ². Амбросов, В. Ефективність використання факторів розширеного відтворення в аграрному секторі [Текст] / В. Амбросов // Економіка України. – 2009. – № 1. – С. 67-73. ³. Борисова, В. Гарантії повернення короткострокових кредитів банків [Текст] / В. Борисова, Л. Деменко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія "Фінанси і кредит". – Суми: СНАУ, 2007. – С. 78-82. ⁴. Гудзь, О. Удосконалення механізму кредитних субсидій підприємств в АПК [Текст] / О. Гудзь // Економіка АПК. –2009. – № 9. – С. 59-61. ⁵. Методичні рекомендації з кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників [Текст] / Ред. М. Дем'яненко // Облік і фінанси АПК. – 2006. – №12. – С. 4-29. ⁶. Гальчинський, А. Криза і цикл світового розвитку [Текст]: / А. Гальчинський. – К.: ВД "АДЕФ-Україна", 2009. – 392 с. ⁷. Кириленко, І. Удосконалення системи фінансово-економічних відносин у діяльності агропромислового виробництва в Україні [Текст] / І. Кириленко // Економіка АПК. – 2006. – № 6. – С. 3-7. ⁸. Лайко П. Непряме фінансування сільськогосподарського виробництва [Текст] / П. Лайко, М. Бабієнко, А. Кириченко // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2010. – № 24. – С. 34-37. ⁹. Лузан, Ю. Фінансовий стан агропромислового виробництва в Україні та шляхи його удосконалення / Ю. Лузан // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 14-18. ¹⁰. Саблук, П. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології [Текст] / П. Саблук, М. Малік, В. Валентинов // – К.: ІАЕ, 2002. – 294 с. ¹¹. Непочатенко, О. Державна підтримка підприємств АПК через удосконалення системи кредитування [Текст] / О. Непочатенко // Економіка АПК. – 2008. – № 8. – С. 95-100. ¹². Чупіс, А. Розвиток земельної іпотеки в Україні [Текст] / А. Чупіс // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 88-90. ¹³. Бланк, И. Фінансовий менеджмент [Текст] / И. Бланк.

– К.: Ника-Центр, Эльга, 2002. – 528 с. 14. Статистичний щорічник України за 2009 рік [Текст] / за ред. О.Г. Осауленко. – К.: Держкомстат України, 2010. – 566 с. 15. Гудзь О. Кредитування і банківське обслуговування підприємств агропромислового виробництва: сучасні тенденції і особливості [Текст] / О. Гудзь // – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 386 с.

Олейник А.В., Брик С.В. Эффективность кредитного обеспечения сельскохозяйственного производства. Исследованы условия использования краткосрочного кредитования для финансирования текущих затрат в свеклосахарной отрасли. Обоснованы методические подходы к определению максимальных сроков и объемов кредитования. Проведена оценка влияния краткосрочного кредитования на прибыльность и динамику собственного капитала сельскохозяйственных предприятий и доказана возможность его "безубыточного" привлечения в условиях превышения значения ссудного процента над нормой прибыли.

Olejnik A., Brik S. The effectiveness of credit support agricultural production. The conditions for the use of short-term lending to finance recurrent costs in the sugar beet industry. Methodical approaches to determining the maximum duration and volume of lending. Evaluated the effect of short-term lending on profitability and the dynamics of the equity of agricultural enterprises and it proved the possibility of "breakeven" bringing in excess of the value of the loan interest rate of return.